

4. Круцевич Т. Ю. Теория и методика физического воспитания / Т. Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 423 с.

5. Марков В. В. Основы здорового образа жизни и профилактика болезней / В. В. Марков. – М.: Изд. Центр «Академия», 2001. – 320 с.

6. Приходько В. В. Креативна валеологія. Концепція і педагогічна технологія формування студентів технічних і гуманітарних спеціальностей як будівничих власного здоров'я: навч. посіб. / В. В. Приходько, В. П. Кузьмінський. – Д.: НГУ, 2004. – 230 с.

7. Столяров В. И. Концепция спартианского движения / В. И. Столяров // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2001. – № 1. – С. 4–12.

8. Сулейманов И. И. Система основных понятий теории физической культуры: Учебное пособие / И. И. Сулейманов. – Тюмень: Вектор Бук, 1999. – 165 с.

BIBLIOGRAFIYA

1. Ashmarin B. A. Teoriya ta metodyka fizychnoho vykhovannya. – М.: Prosveshchenye, 1990. – 287 s.

2. Vydrin V. M. Fizicheskaya kul'tura studentov vuzov: [uchebnoe posobie] / V. M. Vydrin, B. K. Zykov, A. V. Lotonenko. – Voronezh: izd-vo VGU, 1991. – 128 s.

3. Golovchenko G. T. Obraz zhizni i нравственное zdorov'e / G. T. Golovchenko, T. V. Bondarenko, E. K. Kamaeva // Fizichne vikhovannya, sport i kul'tura zdorov'ya: zb. nauk. Prats' VDU. – Luts'k: Vid-vo «Volins'ka oblasna drukarnya», 2002. – t. 2. – S. 107–109.

4. Krutsevich T. Yu. Teoriya i metodyka fizicheskogo vospitaniya / T. Yu. Krutsevich. – К.: Olimpiyskaya literatura, 2003. – 423 s.

5. Markov V. V. Osnovy zdorovogo obraza zhizni i profilaktika bolezney / V. V. Markov. – М.: Izd. Tsentr «Akademya», 2001. – 320 s.

6. Prykhod'ko V. V. Kreatyvna valeolohiya. Kontseptsiya i pedahohichna tekhnolohiya formuvannya studentiv tekhnichnykh i humanitarnykh spetsial'nostey yak budivnychykh vlasnoho zdorov'ya: navch. posib. / V. V. Prykhod'ko, V. P. Kuz'mins'kyy. – D.: NHU, 2004. – 230 s.

7. Stolyarov V. I. Kontseptsiya spartianskogo dvizheniya / V. I. Stolyarov // Fizicheskaya kul'tura: vospitanie, obrazovanie, trenirovka. – 2001. – № 1. – S. 4–12.

8. Suleymanov I. I. Sistema osnovnykh ponyatiy teorii fizicheskoy kul'tury: Uchebnoe posobie / I. I. Suleymanov. – Tyumen': Vektor Buk, 1999. – 165 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДОВГАНЬ Надія Юрївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичної реабілітації Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ Університет «Україна».

Наукові інтереси: спортивно-орієнтована освіта у процесі позааудиторної спортивно-масової роботи ВНЗ.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DOVGAN Nadiya Yuriivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Physical Rehabilitation, Mykolayiv Interregional Institute of Person Development of Higher Educational Institution, University «Ukraine».

Circle of scientific interests: sports focused education in the course of out-of-class sports and mass work of higher educational institutions.

УДК 378

ЖИТЕНЬОВА ЛЮДМИЛА ВІКТОРІВНА –

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та методики професійного навчання Київського національного університету технологій та дизайну
e-mail: zhitenevaLV@ukr.net

ГУМАНІСТИЧНІ ІДЕЇ В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні, як ніколи раніше, актуальна проблема гуманізму. Гуманізм – перш за все означає людяність. Це любов до людей, пошана до особи та її гідності.

Гуманізм (від лат. humanus – людський, людяний). Це система ідей і поглядів на людину як на найвищу цінність. [2, с. 76–77]. Слово «гуманізм» запозичив у Цицерона

італійський мислитель Леонардо Бруно. У науковий обіг термін було введено пізніше у 1880 році німецьким педагогом Ф. Нітхаммером.

В історичному розвитку гуманізм це прогресивна течія західноєвропейської культури епохи Відродження, спрямована та утвердження поваги до гідності і розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей.

Спочатку ідеї гуманізму вироблялись народними масами стихійно в боротьбі з експлуатацією та моральними пороками. Як оформлений ідейний рух гуманізм склався в епоху Відродження (15–16 ст.). У цей період гуманізм характерний для ідеології буржуазії, яка боролася проти феодалізму і теологічних поглядів Середньовіччя, тісно пов'язаний із прогресивним матеріалістичним відродженням. Гуманісти проголосили свободу людській особистості, виступали проти релігійного аскетизму, за право людини на насолоду і задоволення земних потреб. Найвидатніші гуманісти епохи Відродження – Ф. Петрарка, Данте, Боккаччо, Т. Мор, Леонардо да Вінчі, Дж. Бруно, Ф. Рабле.

Гуманізм – це, свого роду, формування моралі у людей, духовності. Ще в сиву давнину люди переконалися, що, крім сили фізичної, людина має ще й духовну. Виховання духовної сили – це і є гуманізм. Гуманна людина – людина з високими моральними цінностями, з душевним добром і серцем, відкритим для інших людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури свідчить про те, що проблема гуманізму завжди була в полі зору прогресивних мислителів і педагогів. Вплив ідей гуманізму проявилися в роботах Яна Амоса Коменського, Ж.-Ж. Руссо, І. Г. Песталотці, А. Дистервега та інших педагогів – просвітників.

Проблеми гуманізації освіти находимо в дослідженнях таких педагогів як І. А. Зязюн, В. О. Сластенін, С. У. Гончаренко, Є. С. Барбіна, Н. Д. Нікандров, А. Я. Якубовський, І. Д. Бех та ін.

Мета статті – вивчення змісту особливостей історичного розвитку гуманістичних ідей в практиці виховання й освіти в Україні. Вивчення спадщини минулого може сприяти гуманізації навчально-виховного процесу на сучасному етапі розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні ідеї гуманізму знайшли своє відображення починаючи з періоду Київської Русі. Уже в державних документах XII ст. говориться про гуманізацію відносин між людьми. Так, у «Повчанні дітям» Володимира Мономаха висловлюється гуманістична ідея в розум людини, в можливість удосконалення його шляхом виховання й просвітництва.

Гуманістичними ідеями були пройняті протестантські школи, що існували в Хмельнику, Любарі, Кисиліні та ін. В цих школах вивчали мови (грецьку, латинську, польську, риторичну, діалектику, християнську етику). Ці школи пропагували прогресивні ідеї гуманізму.

Гуманістична педагогіка протестантських шкіл характеризувалась повагою до дітей, протестом проти фізичних покарань, прагненням до вдосконалення здібностей дітей, до їхніх запитів і потреб, фізичного розвитку.

Особливе місце в боротьбі за гуманістичну освіту займають братські школи, які виникають у II половині XVI ст. Виникають школи двох типів: навчальні заклади елементарного типу з розширеною навчальною програмою і навчальні заклади підвищеного типу.

Першою братською школою підвищеного типу в Україні стала Львівська братська школа (1585). Організацію навчального процесу було зафіксовано у статуті школи.

Статут Львівської братської школи пройнятий глибоким українським патріотизмом і демократизмом, щирою любов'ю до дітей, європеїзмом, шанобливим ставленням до знань, освіти, книги, школи, рідної мови й культури, піклуванням про авторитет батьків та вчителів, забезпечення гармонії родинно-громадсько-шкільного виховання [3, с. 76–77].

У статуті було зафіксовано режим навчального процесу, взаємини братської школи і батьків. Братство підписувало угоду з батьками і вчителем в якій зазначалися права і обов'язки всіх її працівників, учнів та батьків.

До школи приймали дітей з бідних сімей, які отримували матеріальну допомогу, сироти були під опікою братства. Гуманне ставлення до учнів розкривалося у наступних вимогах до вчителя: «... любити всіх дітей повинен однаково як сина багатих, так і сина бідних...», «хто скільки навчитися може за своїми силами, лише не навчати одного більш наполегливо ніж іншого» тощо.

Головну увагу звертали на вивчення гуманітарних дисциплін. Викладання проводилося рідною мовою, також учні вивчали слов'янську, латинську, грецьку, польську мови, ознайолювалися з поетикою, риторикою, філософією, богослов'ям. Почесне місце відводилося вивченню діалектики і риторики. Велика увага приділялася хоровому співу, малюванню, мистецтву віршування.

Львівська братська школа за організацією навчання перевершила подібні західноєвропейські школи і стала зразком для інших братств в багатьох містах України: Луцьку, Рогатині, Перемишлі, Галичі, Миколаєві, Києві, Вінниці, Немирові. На початку XVII ст. братські школи існували на всій території України.

Братські школи були провідниками ідей гуманізму в Україні. Найбільшої слави здобула Київська братська школа. Мовою викладання була старослов'янська мова, але учні могли

відповідати їй розмовною мовою. В школі вивчали грецьку мову, граматику, риторичку, астрономію, латинську й польську мови, початки філософії й богослов'я. Популярними було ведення дискусій. Навчали малювання і музики, найбільшу увагу приділяли співам.

Статути братських шкіл «відбивають гуманістичні риси нашої загальнонародної системи виховання, норми якої спиралася на глибоко моральні й національні основи й у добу важкого гноблення сприяли затриманню, продовженню і піднесенню української культури для майбутніх поколінь. У них особлива увага зверталася на методи і прийоми навчання та виховання дітей, що забезпечують формування гармонійно розвинутої особистості» [3, с. 89].

Провідником ідей гуманізму в Україні стала Києво-Могилянська академія, яка виросла з Київської братської школи.

Києво-Могилянська академія зберегла, розвинула й продовжила найкращі традиції навчання в Україні. Навчання велося мовою книжною і народною. Тут складалася поезія-лірика, думи, псалми, драматичні твори у формі інтермедій або інтерлюдій.

Академія продовжувала формувати українську мову і літературу, музику. Виховання й навчання ґрунтувалося на гуманістичних традиціях братських шкіл, що передбачають рівність всіх у навчанні. Це сприяло розвитку почуття гідності та поваги у вихованні студентів.

Серед випускників Києво-Могилянської академії багато видатних педагогів, діячів науки і культури, гетьманів. Це – Ф. Прокопович, П. Могила, С. Яворський, П. Гулак-Артемовський, Б. Хмельницький, І. Самойлович тощо.

Таким чином, Києво-Могилянська академія мала значний вплив на зміст і характер навчання і виховання в Україні.

Це проявилось у сприйнятті ідей гуманізму, в організації побудови вищої школи.

Найсамобутнішим випускником Києво-Могилянської академії є Григорій Сковорода, якого називають «українським Сократом». Свої погляди просвітитель-гуманіст виклав у віршах, діалогах, притчах, листах. Головними у системі педагогічних поглядів Г. Сковорода є ідеї гуманізму, народності, патріотизму. «Одним із перших в історії педагогічної думки України Г. Сковорода висунув ідею всебічно розвинутої особистості» [3, с. 109]. Педагог-гуманіст уважав, що дітей необхідно виховувати відповідно до їхніх природних можливостей, а після закінчення навчання влаштуватися у житті за своїми здібностями та набутими знаннями.

Метою виховання, на думку Г. Сковорода, має бути підготовка «істинної»

людини, різнобічно розвинутої, щасливої, корисної для суспільства. На думку Сковорода, запорукою успішного виховання дітей має бути любов до них, правильні настанови. У вихованні дітей необхідно вдаватися до переконань, дотримуватись режиму дня. Виховувати дітей необхідно не тільки словом, а й ділом. На прикладах Г. Сковорода стверджував, що головне в житті людини серце. Серце – це «корінь, сонце, глава й цар чоловіку». Тому «воспитание сердца» повинно бути в центрі уваги виховання.

У працях Г. С. Сковорода отримали широкий розвиток питання сутності гуманності як якості особистості вчителя. Вчителя він характеризує як людину високої моралі, глибоко відданого своєму народу. Гуманність може виховувати той вчитель, який сам володіє цією якістю. Філософ особливо підкреслює значення поваги та любові педагога до вихованців.

Педагогічні ідеї Г. С. Сковорода є першоджерелом гуманістичного підходу у вітчизняній педагогіці, що пізніше набуло розвитку у творах просвітницької діяльності Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, О. В. Духновича, Б. Д. Грінченка, К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського та інших видатних педагогів минулого та сучасності.

Тарас Григорович Шевченко не залишив праць з педагогіки, але в його творах порушено проблеми навчання і виховання. Уся творчість Т. Шевченка пронизана ідеєю любові й відданості людини до рідного народу, Батьківщини.

Т. Шевченка хвилювали проблеми української школи. У ній діти повинні отримувати глибокі знання, всебічно розвиватися.

У спадщині І. Я. Франка понад 100 праць та творів, що присвячені вихованню дітей і молоді. Письменник боровся за українську національну школу гуманістичного спрямування. Особливого значення І. Франко надавав вивченню рідної мови й літератури, фольклору, дитячої літератури.

Педагог і просвітник А. В. Духнович, як і Г. С. Сковорода, характеризував особистість і якості вчителя. Вчитель в нього добродісна людина і є взірцем чесності, патріотизму. Педагог відмічав, що лише вчитель, який любить дітей, може принести радість у складний процес навчання, що успіху у вихованні можна досягти лише на основі гуманного ставлення до дитини.

Активну участь у розробці системи національної освіти в Україні брала Софія Русова. Педагог вважала, що справді народною школою може бути та школа, в якій би дитина творчо розвивалася на національному ґрунті і

де б враховувалися її індивідуальні особливості. Софія Русова розробила ідею українського дитячого садка, який має закладатися на національному демократичному ґрунті. Вона вважала, що в українських дитячих садках виховний процес повинен бути організований на таких заходах, які викликають у дитини хвилини радості, чи смутку, захоплення красою, тобто пройняті гуманістичним змістом.

Софія Русова підкреслювала значення гуманності як якості особливості вчителя. Вона виступала за відносини доброзичливості, співпраці, взаєморозуміння між дітьми та педагогами. Головну мету нової української школи вона вбачала в розвитку творчої морально-багатої особистості, у вихованні необхідно спиратися на принцип народності, адже становлення гуманності, як якості особистості починається з любові до рідного краю, до свого народу.

Видатний педагог К. Д. Ушинський гуманістичне виховання пов'язував з опорою на природу дитини та можливості її різнобічного розвитку. Головну мету виховання він вбачав у формуванні в дитини людських якостей. Найкращим засобом виховання він уважав особистий приклад вчителя. Вчитель повинен встановити з дітьми відносини, засновані на взаємній повазі, любові, довіряти дитині, глибоко та всебічно вивчати учня.

Цінними щодо виховання гуманності є думки педагога відносно формування у студентів педагогічного такту. К. Д. Ушинський в своїх працях приділяє увагу питанню виховання особистості вчителя в процесі його підготовки. Він уважав, що важливою умовою підготовки вчителя є засвоєння спеціальних знань, а також вивчення психології, фізіології, приватних методик, також він вказував на значущість для становлення майбутніх учителів поєднання теоретичної підготовки з педагогічною практикою в школі.

Основою педагогічної системи Костянтина Дмитровича Ушинського є принцип народності. Він уважав, що народ має право на школу з рідною мовою.

На основі ідей народності К. Ушинський висунув основні вимоги щодо змісту й організації громадського дошкільного виховання, організації початкового навчання, виховання дітей у процесі праці, розробки теорії гри й методики розвитку мови дітей. Вагоме місце в дидактичній системі К. Д. Ушинського займають питання навчання на основі врахування вікових, національних, психологічних особливостей дітей. Педагог також висвітлює питання оптимізації розвитку мислення учнів, активності, емоційності

навчання, принципів свідомості, систематичності, наочності навчання, організації самостійної роботи. К. Ушинському належить розробка наукових засад національного виховання. Він писав, що «виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу» [5, с. 100]. Могутнім фактором виховання, на думку К. Ушинського, є духовно-моральне виховання, яке розвиває у дитини гуманність, чесність, патріотизм, працьовитість, дисциплінованість.

Послідовниками К. Ушинського в Україні були Т. Лубенець, Б. Грінченко, Х. Алчевська, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та багато інших.

Видатний педагог і діяч освіти послідовник К. Ушинського в Україні –

Тимофій Лубенець обґрунтував принцип зв'язку школи з життям. На його думку, школа повинна сприяти розвиткові розумових і моральних здібностей у дітей. Завдання школи – виховувати освічених людей, які вміють працювати і з повагою ставляться до людей праці. Педагог уважав, що питання морального й патріотичного виховання є пріоритетними у вихованні підростаючого покоління.

Широко пропагувала й упроваджувала в життя ідеї гуманізму послідовниця К. Д. Ушинського Христина Данилівна Алчевська, яка на перший план висувала принцип народності освіти.

Окреме місце в українській педагогічній думці 20-60 років ХХ ст. займає діяльність Григорія Григоровича Ващенка. Г. Ващенко піддав різкій критиці стан освіти в СРСР, у тому числі й в Україні. Він уважав, що виховання молоді є насильством над психікою людини, що освіта на той час була позбавлена гуманістичного навчання і виховання і мала тільки професійне спрямування. Г. Ващенко пропонує авторську систему освіти у вільній Україні: «материнський догляд» від 3-х до 6-ти років – переддошкільне і дошкільне виховання; початкова школа (від 6 до 14 років); середня школа (від 14 до 18 років) – класична гімназія, учительська семінарія, середня медична школа, середня агрономічна школа; висока школа: університет, педагогічний інститут, академія мистецтв, консерваторія; науково-дослідні установи: Академія наук, Академія педагогічних наук.

У своїх працях «Виховний ідеал», «Виховання любові до Батьківщини», «Система виховання», «Засади естетичного виховання», «Виховна роль мистецтва» та ін. Г. Ващенко багато уваги приділяв проблемам виховного ідеалу як меті виховання. Він уважав, що виховний ідеал українця

ґрунтується на здобутках, традиціях, звичаях духовності українського народу та на засадах християнської моралі. Педагог-гуманіст підкреслює, що український ідеал формувався протягом багатьох століть і традиційними для українського народу є любов до Батьківщини, людяність, вірність у коханні, відданість, родинне виховання, народнописенна творчість, фольклор, художні твори класиків української літератури, мистецтва.

Багато цінних ідей у розробці проблем виховання гуманності вніс А. С. Макаренко. Він обґрунтував необхідність підходу до вихованців з повагою, вмінням регулювати свій емоційний стан, будувати відносини на взаєморозумінні та співпраці. Головну мету виховання педагог розумів як програму особистості, програму людського характеру. Найважливішими моральними якостями вихованців він уважав формування свідомої дисциплінованості, яку пов'язував з вихованням стійкого і сильного характеру та сили волі.

Гуманізм педагогічної системи В. О. Сухомлинського ґрунтується на положеннях про самооцінку людини, її прав на свободу і гідність як неповторну індивідуальність. Гуманістичні ідеї, що пронизують педагогічну систему педагога, полягають у запереченні, нездійсненні будь-якого насильства над дитиною, визнання педагогом права учня бути рівноправним учасником виховного процесу.

Гуманізм Василя Олександровича особливо яскраво виявився у його ставленні до організації навчання учнів. Розумову працю дітей педагог розглядав як засіб розвитку розумових сил і здібностей, засуджуючи механічне заучування і неусвідомленість знань. На думку В. Сухомлинського, розв'язання проблеми міцних осмислених знань можливе за умови напруження власних зусиль, досягнення працею успіху, радості розумової праці – цих трьох сходинок на шляху пізнання.

У В. Сухомлинського природа є важливим джерелом розвитку мислення дитини. Адже з «пізнання природи починається становлення її розуму, почуттів, знань, поглядів, переконань».

Маючи за можливість надати дітям «хвилину спілкування з природою» викладач з дітьми виходить на подвір'я школи та «зустрічає перші кроки весни», спостерігаючи за сезонними змінами в природі. Діти жваво починають добирати «вдалі слова», які характеризують навколишню дійсність. Таким чином, забезпечується розумовий розвиток, мислення, збагачується словниковий запас та розвивається зв'язне мовлення. Повертаючись до класу, діти записують свої спостереження у чарівний зошит, в якому починають

зароджуватись перші казки, оповідання, вірші, складені дітьми.

У своїй роботі з дітьми В. О. Сухомлинський ніколи не заперечував відповіді учня, навіть неправильні, давав змогу висловитися усім, вступити в дискусію, формувати самостійність міркування, критичність мислення. Видатний педагог був прихильником гуманної поведінки з дітьми. Він ставив особистість дитини на перше місце, враховуючи її індивідуальні й вікові особливості. В. Сухомлинський добирав різноманітні види діяльності та форми їх проведення, що сприятливо відображалось у навчально-виховному процесі.

Школа, виховання в розумінні В. О. Сухомлинського — це «світ душевних людських доторкань» і «владарювання над дітьми» – найважче випробування для педагога, показник його педагогічної етики та культури. Василь Олександрович уважав, що потрібно ставити до дітей чіткі, ясні і тверді вимоги у навчанні і поведінці. Вимоги повинні бути саме чіткими, а не грубими [4, с. 152–162].

На думку педагога, треба оберегати дитину від «необережних», а інколи і «варварських» доторкань. Різкість, грубість, «сильно діючі», «вольові» методи і прийоми (окрик і погроза) огрублюють серце дитини, роблять її байдужою до людей, до навколишнього світу, до самої себе.

«Кожен педагог має бути вимогливим і твердим у своїх вимогах» – так уважав Василь Олександрович Сухомлинський, але це не означає, що до дітей потрібно ставитися грубо. Дуже важливим є те, що впливає на почуття вихованців, збудження позитивних, високих емоцій, що допомагає учням бачити своїх друзів та інших людей кращими, ніж вони є, відповідно потім у дітей виявляється бажання й самим бути тільки хорошими.

Учитель стане тільки тоді справжнім педагогом, коли вмітиме читати в очах дитини голос її душі, – в цьому полягає гуманістична сутність життєвого і науково-практичного кредо В. О. Сухомлинського.

В. Сухомлинський відстоював і здійснив головну філософську ідею свого життя: гуманне суспільство можуть створити лише гуманні люди, а таких людей може виховувати лише гуманна школа. Педагог виходить з того, що професія вчителя вимагає постійної уваги до внутрішнього світу вихованців. Гуманність вчителя полягає в умінні розуміти прагнення дитини, у здатності жити турботами й тривогами дітей. Педагог наголошує на тому, що в дитячому серці не повинен згаснути дорогоцінний вогник – власне бажання бути хорошим.

І. А. Зязюн в історії педагогічного гуманізму виділяє наступні основні ідеї, які

мають значення для сьогоденної практики навчання:

- 1) ідея вільного розвитку особистості;
- 2) кантівська теорія категоричного морального імперативу, що визначає сутність гуманізму (людина не засіб, а метод);
- 3) пристосування системи виховання до людини, а не навпаки;
- 4) ідея «філософії серця», виховання позитивної чуттєвості у ставленні людини до світу, до іншої людини, до самої себе за правилами «золотої етики».

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, принцип гуманізму є провідним у педагогіці. Незважаючи на те що, завдання навчання й виховання змінювалися на різних етапах розвитку, незмінним залишалися питання гуманізації навчально-виховного процесу, в центрі якого – конкретна людина.

У педагогічній думці України чітко визначилась гуманістична ідея віри в розум людини, можливість вдосконалення молоді шляхом просвітництва в душі любові один до одного, до рідної мови, збереження свого народу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: Навчальний посібник / Л. В. Артемова. – К. Либідь 2006. – 422 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. Либідь 1997. – 337 с.
3. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 308 с.

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1977. – С. 152–162.
5. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні // Вибрані педагогічні твори: У 2 т. / К. Д. Ушинський. – К., 1982. – 342 с.

BIBLIOGRAFIYA

1. Artemova L. V. Istoriya pedahohiky Ukrainy: Navchal'nyy posibnyk / L. V. Artemova. – K., Lybid', 2006. – 422 s.
2. Honcharenko S. U. Ukrainys'kyu pedahohichnyy slovnyk / S. Y. Goncharenko. – K. Lybid' 1997. – 337 s.
3. Sysoyeva S. O., Sokolova I. V. Narysy z istoriyi rozvytku pedahohichnoyi dumky: Navchal'nyy posibnyk / S. O. Susoeva, I. V. Sokolova. – K.: Tsentr navchal'noyi literatury, 2003. – 308 s.
4. Sukhomlyns'kyu V. O. Vybrani tvory: U 5–ty t. / V. O. Sukhomlyns'kyu. – K., 1977. – S. 152–162.
5. Ushyns'kyu K. D. Pro narodnist' u hromads'komu vykhovanni // Vybrani pedahohichni tvory: U 2 t. / K. D. Ushyns'kyu. – K., 1982. – 342 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЖИТЕНЬОВА Людмила Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та методики професійного навчання Київського національного університету технологій та дизайну.

Наукові інтереси: історія педагогіки в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZHYTENYOVA Liudmyla Viktorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Pedagogics and Technique of Professional Education, Kyiv National University of Technologies and Design.

Circle of scientific interests: history of pedagogy in Ukraine.

УДК 378.6.147

ЗАХАРОВА ОКСАНА ВІТАЛІЙВНА –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної та психофізіологічної підготовки
Кіровоградської льотної академії
Національного авіаційного університету
e-mail: sanusia72@mail.ru

ГАЛІМСЬКА Інна Іванівна –
аспірант, старший викладач кафедри
фізичної та психофізіологічної підготовки
Кіровоградської льотної академії
Національного авіаційного університету
e-mail: galimskiy@rambler.ru

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Будь-яка професійна

діяльність передбачає взаємодію між людьми, яка полягає в обміні знаннями, ідеями, а також